

Key words: availability of information, simple language, Easy Read format, persons with disabilities, psychophysical development disorders.

DOI 10.31392/NPU-nc.series 19.2020.39.02

УДК: 373.2-056.264:37.016:81-028.31

С. А. Ачкєвич

ahkevish@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-7438-6191>

НАРОДНА ПЕДАГОГІКА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ З ЦЕРЕБРАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті охарактеризовані основні види порушень при церебральних паралічах, в тому числі: рухові, мовленнєві та комунікативні. З якими зустрічаються діти даної категорії на етапі формування та взаємодії з оточуючими. Акцентовано, що не сформованість рухових навичок і умінь проявляється не лише через власне порушення моторики, але і в недосконалої більш складних функцій, необхідних для пізнавальної діяльності. Окреслено типи комунікативних порушень, які супроводжують розвиток даної категорії дітей, наведено симптоми порушень комунікативних здібностей. Ефективним засобом для розвитку мовлення дітей з церебральними порушеннями визначено народну педагогіку. На основі теоретичних досліджень нашої роботи, були виокремлені критерії діагностики комунікативних здібностей у дітей з церебральними порушеннями.

Ключові слова: діти з церебральними порушеннями, засоби народної педагогіки, комунікативні здібності, народна педагогіка. типи комунікативних порушень.

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлено соціальною потребою розвитку комунікативних здібностей дітей як важливого чинника становлення особистості та її соціалізації у суспільстві. Особливо гострою ця проблема є для дітей, що мають церебральні порушення. Потреба в мовленнєвому спілкуванні та комунікації розвивається впродовж усього періоду дитинства. Успіх взаєморозуміння у мовленнєвому спілкуванні залежить від того, наскільки сформовані в дітей комунікативно-мовленнєві здібності, мовленнєва та комунікативна компетенції.

Соціальна адаптація дітей з церебральними порушеннями, у значній кількості випадків, відбувається в специфічних соціально-психологічних умовах, що негативно впливають на структуру особистості та формують широкий спектр вторинних порушень. Це зумовлює необхідність розроблення та впровадження нових програм та використання ефективних засобів, які сприятимуть розвитку комунікативних здібностей дітей, що мають церебральні порушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проте численні дослідження засвідчують спрямованість дослідників на розв'язання важливих завдань, пов'язаних із забезпеченням формування та корекції мовлення (Л. Данилова, М. Малофєєф, О. Мастюкова, О. Приходько, Л. Халілова та ін.). Проблемами мовленнєвого розвитку у дітей з церебральними порушеннями у психологічному, педагогічному ракурсі займалися такі фахівці як Г. Волкова, М. Лисина, Л. Спірова. Психолого-педагогічні дослідження Р. Бабєнкова, Л. Бадалян, О. Глоба М. Іпполітова, Е. Калижнюк, В. Козявкін. В Лебединський, І. Мамайчук, В. Мартинюк, О. Мастюкова, О. Приходько, О. Романенко, К. Семенова, Н. Симонова, Л. Ханзерук, О. Чеботарьова, А. Шевцов та ін. вказують на важливість комплексного підходу до розробки та реалізації корекційно-розвивального забезпечення навчання дітей із церебральними порушеннями. Однак, проблема порушень мовлення та їх корекції в логопедичному аспекті, особливо у дітей молодшого та старшого дошкільного віку зазначеної категорії, є недостатньо вивченою та опрацьованою як педагогами, так і психологами.

Мета статті – охарактеризувати проблеми та труднощі, з якими зустрічаються діти з церебральними порушеннями на етапі їхнього мовленнєво-комунікативного розвитку, окреслити можливості використання засобів народної педагогіки для корекції комунікативних здібностей дітей цієї категорії. Розробити критерії діагностики комунікативних здібностей для дітей з церебральними порушеннями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діти, що мають церебральні порушення, на фоні первинного ураження центральної нервової системи мають низку вторинних уражень, які пригнічують

розвиток усіх психічних процесів. Найпершим показником розвитку немовляти є поява «комплексу пожвавлення», у більшості випадків який довго відсутній, або надзвичайно пригноблений і виражений в недостатньо емоційній формі. Зазвичай у дітей з церебральними порушеннями він виявляється лише до кінця першого року життя і є примітивним за структурою та емоційним забарвленням. У розвитку мовлення названої категорії дітей характерна відсутність або пізня поява спонтанного лепету у відповідь на говір дорослого. У таких дітей спостерігається значне запізнення появи перших слів, процес оволодіння фразовим мовленням проходить з труднощами, перехід від вимовляння окремих слів до побудови двослівної фрази розтягується на тривалий період часу.

При церебральних порушеннях характерні – рухові дисфункції які і визначають специфіку розвитку когнітивних функцій дітей означеної категорії (І. Левченко, В. Лубовський, І. Мамайчук, О. Мастюкова, О. Панасюк, О. Приходько, Г. Турська, Л. Шипіцина та ін.). Не сформованість рухових навичок і умінь проявляється не лише через власне порушення моторики, але і в недосконалому більш складних функцій, необхідних для пізнавальної діяльності, в основі яких лежить рух (зорово-моторна координація, просторовий аналіз і синтез та ін.) (Шевцов А. Г., Романенко О. В., Ханзерук Л. О., Чеботарьова О. В., (2014), с. 17-19].

У дітей з церебральними порушеннями простежується порушення предметної діяльності, що негативно впливає на розвиток пізнавальних процесів. Так, ученими (Р. Абрамович-Лехтман, С. Безух, Б. Ейдінова, Т. Ілляшенко, Е. Каліжнюк, І. Мамайчук, О. Раменська, К. Семенова та ін.) було доведено, що недорозвинення просторового сприймання спостерігається в дітей з усіма формами рухової недостатності. Для багатьох дітей з церебральними порушеннями вже з першого року життя характерне порушення процесу активного сприймання навколишнього (Шевцов А. Г., Романенко О. В., Ханзерук Л. О., Чеботарьова О. В. (2014), с. 32).

Коли дитина з руховими порушеннями намагається почати розмову, їй доводиться перебороти деякі труднощі. Крім того, складно найчастіше встановити контакт, оскільки погляди, рухи, слова бувають невірно вираженими. Після невдалих спроб встановити мовленнєвий контакт у дітей з церебральними порушеннями рідко з'являється бажання ініціативи.

У процесі спілкування діти раннього віку з церебральними порушеннями не проявляють навичок мовлення. Експресивно-мімічні засоби спілкування, жвавий погляд, рухові спонтанні реакції з'являються не відразу і є короточасними, монотонними і маловиразними. У процесі спілкування діти з церебральними порушеннями воліють використовувати жести, супроводжують їх мімікою і гримасами підкресленого оклику характеру, висловлюючи таким чином свої емоції (наприклад, замість слова «дай» діти використовують гримаси, ніби то розмовляючи самі з собою). Встановлення контакту з дорослим відбувається тільки за його ініціативи та підтримки. Слабко проявляється емоційний стан або бажання поділитися враженнями. (Мастюкова Е. М., Ипполитова М. В. (1985), с. 4-6).

Таким чином, у дітей з церебральними порушеннями у віці трьох років формуються ті ж мотиви і форми спілкування, що і у здорових дітей. Однак потреба в спілкуванні не має проявів. Це можна пояснити як природною надмірною опікою дорослих до хворої дитини, так і слабкою пізнавальною активністю дітей, зумовленою сенсомоторною недостатністю та соціальною ізоляцією в домашніх умовах. Відставання у розвитку засобів спілкування пов'язане також з неналежною комунікативною активністю дитини з порушеннями і з недостатнім розвитком функцій, які включають моторні компоненти.

У дітей, зазначеної категорії у зв'язку із затримкою розвитку окремих відділів мозку, може спостерігатися затримка мовленнєвого розвитку з псевдоалалійним і дислалійним синдромами.

Затримку становлення мовленнєвої функції в дітей з церебральними порушеннями більшість із авторів пояснюють ураженнями всієї мовно-рухової та функціональної системи і особливо її аферентної ланки (К. Семенова, Е. Мастюкова, М. Смуґлін). Пізній розвиток мовлення може бути нерідко зумовлений уповільненим визріванням мозкових структур та запізненого формування рухових навичок. Відзначається паралелізм між руховим і мовленнєвим розвитком дітей зазначеної категорії.

У структурі псевдо-алалійного синдрому велику роль відіграє порушення слововимови, формування граматичної будови мовлення. Останнє може залежати і від недостатнього мовленнєвого спілкування, недорозвинення комунікативної функції мовлення, порушення просторового сприймання.

На відміну від моторної алалії симптоматика при цій формі мовленнєвого порушення менш виражена і менш постійна, письмове мовлення не завжди порушується. В міру відновлення мовно-рухових функцій ці порушення поступово зникають.

Клінічне вивчення затримки мовленнєвого розвитку в дітей з церебральними порушеннями за Є. Мастюковою дозволило їй виділити кілька факторів. Виражені рухові розлади як самостійний фактор, а також у поєднанні з іншими порушеннями (інтелектуальна недостатність, соматична ослабленість, несприятливі умови оточення (мікросередовища), недостатнє мовленнєве й емоційне оточення, виражені порушення діяльності, недостатність кінестетичного, слухового й зорового сприймань) можуть зумовлювати більш пізнє формування мовленнєвої функції, тому й клінічна картина затримки мовленнєвого розвитку досить своєрідна (Мастюкова Е. М., Ипполитова М. В. (1985), с. 32-46).

Серед типів комунікативних порушень, які супроводжують розвиток цієї категорії дітей можна виокремити такі:

- пов'язані з порушеннями та розладами центральної нервової системи;
- з тривалим перебуванням на стаціонарному лікуванні;
- з соціально-емоційними проблемами;
- у зв'язку з фізичним дефектом;
- порушення м'язів артикуляційного апарату, мають негативний вплив на початкових етапах, формування та розвитку мовлення (гуління та лепету);
- відсутність комунікативного досвіду породжує не сформованість комунікативних навичок.

Наведемо декілька симптомів порушень комунікативних здібностей:

- дитина ігнорує колективні дитячі ігри;
- дитина соромиться незнайомих людей, особливо дорослих;
- дитина воліє відмовчатися у відповідь на питання дорослого або відповідає «скупю», односкладово;
- дитина не вміє вербально висловлювати свої почуття, переживання;
- дитина не в змозі вибудовувати слова в речення, а речення – у зв'язний текст;
- дитина не виражає емоції;
- дитина не використовує жести.

У процесі пошуку індивідуальних шляхів розвитку дітей з церебральними порушеннями педагог проводить роботу за такими основними напрямками: активізує «комплекс поживлення», формує інтерес до іграшки та елементарних дій з нею, таким чином розвиваючи дитячу активність та емоційне спілкування з дорослим (Шевцов А. Г., Романенко О.В., Ханзерук Л.О., Чеботарьова О.В., (2014), с. 34 ; 2, с. 16).

Крім того важливим під час діагностики комунікативно-мовленнєвого розвитку визначення не лише здатності вимовляти слова, а також оволодіння дітьми здатності користуватися мовою як засобом взаємодії у спілкуванні з оточуючими людьми (Піроженко Т. О. (2013), с. 11).

Ефективним засобом для розвитку мовлення дітей з церебральними порушеннями може бути народна педагогіка, яка, як вважає Г. Волков, є наукою «про досвід народних мас у вихованні підростаючого покоління, їхні педагогічні погляди; це наука про педагогіку побуту, педагогіку сім'ї, роду, племені, народності нації. Етнічна педагогіка досліджує особливості національного характеру, що склався під впливом історичних умов» (Волков Г.Н. (1974), с. 7).

Народна педагогіка створювалася протягом століть, збагачувалася, удосконалювалася та є результатом колективного творчого внеску багатьох поколінь у духовну скарбницю народу, багатим і невичерпним джерелом людяності, гідності, мудрості, гуманності. Кожен народ творить свою педагогіку, яка є глибоко національною за змістом, відображає його економічний, історичний, культурний, національний шлях розвитку, включає загальнолюдські основи.

Відомий вітчизняний педагог К. Ушинський був переконаний, що виховання, створене самим народом і побудоване на народних засадах, має ту виховну силу, якої немає в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях .

Він наголошував, що у кожного народу сформовані свої системні підходи до виховання та навчання дітей і вони надзвичайно важливі та передаються з покоління в покоління, випробувані часом, історичними, та економічними подіями розвитку народу (Ушинський К. Д. (1983), с 64].

Н. Лисенко у праці «Етнопедагогіка дитинства» трактує народну педагогіку як «сукупність накопчених і перевіренних практикою емпіричних знань, умінь, навичок, що передаються від покоління до покоління здебільшого в усній формі як скарбниця історичного і соціального досвіду народу. Пам'ятки народної педагогіки зберігаються в казках, легендах, епосах, прислів'ях, приказках, які створив сам народ, відбиваються у національних звичаях, традиціях різних народів, передбачають цілеспрямоване виховання та навчання молоді на кращих ідеалах народу» (Шевцов А. Г., Романенко О. В., Ханзерук Л. О., Чеботарьова О. В., (2014), с. 97-98).

М. Стельмахович вважав українську народну педагогіку – багатотомним усним підручником навчання і виховання дітей, «який зберігається в пам'яті народу, постійно ним удосконалюється і збагачується» (М. Г. Стельмахович (1994), с. 13).

Ученим виокремлено такі принципи, на яких базується українська етнопедагогіка: природовідповідності, культуровідповідності, народності виховання, гуманізму, єдності виховання і навчання, зв'язку із життям рідного народу, активності та ініціативності дитини в процесі виховання, орієнтування на загальнолюдські цінності. Основними засобами української етнопедагогіки є рідна мова, народний календар, історія, народна символіка, фольклор, народні ігри та іграшки, національне мистецтво, народні традиції, звичаї та обряди, родинно-побутова культура.

Як свідчать переконання В. О. Березюк, Г. Волкова, Ушинського, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського та ін використання засобів народної педагогіки відіграє важливу роль у розвитку комунікативних здібностей у дітей. Детальніше зупинимось на засобах народної педагогіки, які ще з колись формують та розвивають мовлення дитини, оскільки народна педагогіка багата засобами та різноманітними жанрами. зокрема, забавлянки – напрочуд вдала й доцільна форма спілкування дорослого з дитиною, що сприяє гармонійному розвитку. Крім того забавлянки використовували як розвивально-виховний вплив дорослого на малюка, їх використовували тоді, коли дитина вже починала сидіти самостійно. Ці віршовані рядки покликані стимулювати загальний розвиток дитини і мають практично-побутове призначення: активізувати дитину, заспокоїти її, викликати в неї позитивні емоції. Це спілкування викликає в малюка прояв емоцій, рухів, радість, активізує сприйняття різноманітних зовнішніх подразників. Забавлянки та чистомовки є дієвим засобом індивідуального розвитку дітей з церебральними порушеннями, зокрема: за допомогою забавлянок можна успішно здійснювати корекцію голосових реакцій, звуковимови та стимулювати мовленнєву активність, формувати та збагачувати пасивний словник дитини, формувати розуміння мовлення.

Досвід народу, який трансформувався ним у формах прикмет, прислів'їв, приказок, загадок, закличок, мирилок, лічилок, пісень, казок, легенд, що становлять невичерпну скарбницю фольклору, є важливим засобом не лише розумового розвитку сучасних дітей, а й займають важливе місце у корекційній роботі з дітьми, що мають церебральні порушення. Прислів'я і приказки, які доступні дітям усіх вікових груп, входять до складу занять з розвитку українського мовлення, ознайомлення дітей з українськими народними традиціями, обрядами, побутом, рідною природою. Прислів'я і приказки – короткі влучні вислови, які в образній і лаконічній формі передають молодому поколінню набутий досвід предків як результат їхніх спостережень над природним довкіллям і суспільним життям. Обираючи фольклорні твори педагоги мають керуватися такими принципами: доступність і доцільність їх змісту дітям дошкільного та молодшого шкільного віку, їх пізнавальна і моральна значущість, можливість розвитку на їх основі комунікативних здібностей дітей (Богуш А. М. Лисенко Н. В. (2002), с. 7-12; 2, с.15).

Проте найбільш значущий у розвитку комунікативних здібностей дітей є казка – яка забезпечує формування пасивного словника дитини. В народній творчості казка є одним з основних жанрів, де постає переважно прозаїчний твір чарівного, авантюрного чи побутового характеру усного походження з настановою на вигадку. Між іншим за допомогою казок діти набувають необхідних знань і навичок, вчать переборювати складні ситуації, використовуючи героїв творів як модель для наслідування. А також важлива роль казки у формуванні та розвитку естетичних, моральних, інтелектуальних почуттів, мислення і мовлення дитини наголошував В. Сухомлинський: «Казка, гра, фантазія – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. Багаторічний досвід переконує, що естетичні, моральні та інтелектуальні почуття, які народжуються в душі дитини під враженням казкових образів, стимулюють потік думки, який пробуджує до активної діяльності мозок, зв'язує повнокровними

нитками живі острівці мислення. Через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом висловлення думок і почуттів – живою реальністю мислення. Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, - неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови як певного ступеня людського мислення і мови» (Сухомлинський В.О (1977), с. 176 – 177).

Отже наголосимо, що казка надає знання про навколишнє та суспільне довкілля загалом, знайомить з побутом, звичаями і традиціями наших предків, які збереглися і до цього часу, суттєво впливає на соціальні стосунки та взаємини у дитячому колективі та в спілкуванні з дорослими, сприяє ознайомленню з навколишнім та засвоєнню правила соціальної поведінки, що є особливо важливим для дітей з церебральними порушеннями, оскільки в них уже з першого року життя характерне порушення процесу активного сприймання довкілля. Враховуючи викладене вище, подальша робота передбачала: визначення критеріїв, показників розвитку комунікативних здібностей у дітей з церебральними порушеннями.

При відборі найбільш ефективних форм і методів розвитку комунікативних здібностей у дітей цієї категорії було враховано твердження О. Венгера (2002), згідно якого у старшому дошкільному та молодшому шкільному віці найбільш активізовані зображувальна, мовленнєва й ігрова діяльність (Венгер, А. (2002); О. Запорожця (1986) та О. Леонтєєва (1993) про єдність знань і переживань в основі розвитку особистості. Тому нами було обрано народну педагогіку яка поєднує в собі зображувальну, мовленнєву та ігрову діяльність.

Розробляючи критерії оцінки розвитку комунікативних здібностей у дітей з церебральними порушеннями засобами народної педагогіки, ми опиралися на визначення поняття «критерій», запропоноване Р. Чубук: «набір ознак та властивостей явища, об'єкта, предмета, які дають змогу судити про його стан, рівень розвитку та функціонування» Термін «показник» трактується як свідчення, доказ, ознака чого-небудь; наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення чого-небудь (Бусел, 2005).

Теоретичні дослідження нашої роботи, стали основою для виокремлення критеріїв розвитку комунікативних здібностей у дітей з церебральними порушеннями. Розробляючи показники до кожного з них, було враховано вікові можливості дітей зазначеної категорії.

Компоненти, критерії та показники

КОМПОНЕНТИ	МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ (критерії)	ПОКАЗНИКИ
1. Наочно образне мислення	(Вербальне). Розповідання сюжету казки за серією картинок. (Невербальне). Послідовне викладання картинок за сюжетом казки.	- Наявність у дітей знань про зміст народних казок: «Ріпка» «Рукавичка», «Кривенька качечка», «Вовк та семеро козенят». - Можливість переказати зміст, події, сюжет казки. – Здатність дати об'єктивну оцінку поведінки кожного героя казки
2. Зв'язне мовлення	Методика: «Вивчення рівня зв'язного мовлення дітей» Поваляєва М.А. Справочник логопеда / Поваляєва М.А. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2002. – 448 с. (с.74). Розповідь за серією сюжетних картинок (Н. Я. Семаго) «Моя улюблена іграшка»	Наявність зв'язного мовлення; використовується методика «переказу тексту»
3. Рівень інтелекту (пізнавальний)	Рівень шкільної зрілості і рівень інтелекту за методом (беседа-тест).	Наявність мовлення, яке є логічним та послідовним, та є конкретною відповіддю на поставленні питання

	«Людина – ситуація» Т. Піроженко. (Комунікативно- мовленнєвий розвиток дошкільника)	
4. Дослідження особливостей пам'яті, уваги і працездатності.	Методика «Запам'ятовування 10 слів» (по Олександрі Романовичу Лурія)	Можливість відтворення раніше вивчених скоромовок та чистомовок без спирання на наочний матеріал.
5. Уваги	Методика «Римування»	Можливість підбору до поданих слів, слова які утворюють римування
6. Емоційно-вольової сфери	Емоційні обличчя» (Н. Я. Семаго)	Можливість Інсценізації та виразного читання в дійових особах українських народних казок; «Рукавіка», «Ріпка», та ін.
7. «Вивчення рівня мовленнєвої комунікації»	Поваляева М.А. Справочник логопеда / Поваляева М.А. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2002. – 448 с. (с. 73).	Можливість вільно та легко вступати в діалог з дорослими та однолітками
8. Соціальний інтелект	Субтест тесту соціального інтелекту Дж. Гілфорда і М. Саллівен, адаптованого для дітей Т. М. Недвецькою «Заверши історію»	Можливість продовження історії з іншою кінцівкою

Як засвідчує таблиця 1.1., *наочно образний критерій* дав змогу визначити рівень наявності у дітей знань про зміст українських народних казок. Розуміння казкового образу, змісту казки, формування і використання наочно-образного мислення, що є одним із факторів у формуванні комунікативних здібностей у дітей з церебральними порушеннями.

Зв'язне мовлення критерій ґрунтується на вмінні поєднувати речення у логічній послідовності та утворювати зв'язне мовлення.

Рівень інтелекту (пізнавальний). Це й критерій має на меті діагностувати рівень пізнавальних можливостей дитини з церебральними порушеннями. Дитині пропонується ряд запитань на які вона має дати конкретну та логічну відповідь.

Дослідження особливостей пам'яті, уваги і працездатності підібраний нами критерій на нашу думку тренує пам'ять і в свою чергу сприяє збагаченню словникового запасу та розвитку комунікативних здібностей у дітей з з церебральними порушеннями.

Увага Визначення цього критерію дає змогу зрозуміти швидкість та точність, логічність та доцільність підбору потрібного слова, рівень словникового запасу.

Емоційно-вольової сфери даний критерій дає уявлення про рівень сформованості емоційно-вольової сфери у дітей з церебральними порушеннями. Про силу волі яка дає сміливість розпочати розмову першим чи висловити власну думку всупереч іншим.

Вивчення рівня мовленнєвої комунікації Можливість вільно та легко вступати в діалог з дорослими та однолітками, Інсценізації та виразного читання в дійових особах українських народних казок; «Рукавичка», «Ріпка», «Вовк та семеро козенят» та ін.

Соціальний інтелект даний критерій дає можливість визначення рівня творчих уявлень та рівня комунікативного розвитку у дітей з церебральними порушеннями.

Оцінка діагностичних даних дає можливість точно діагностувати та спрогнозувати над якими компонентами потрібно працювати, якого характеру підбирати завдання та на, що саме спрямовувати корекційну роботу з розвитку комунікативних здібностей у дітей з церебральними порушеннями.

З метою розвитку комунікативних здібностей у дітей з церебральними порушеннями було розроблено програму: «Розвиток комунікативних здібностей засобами народної педагогіки».

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Отже, специфіка порушень мовлення і ступінь їх вираження у дітей, що мають церебральні порушення, залежить від важкості та локалізації уражень головного мозку. Це пов'язано, насамперед, з більш повільним темпом дозрівання коркових мовленнєвих зон. Також значний негативний вплив на розвиток комунікативних здібностей дітей має обмеження обсягу знань і уявлень про довколишній світ, недостатність предметно-практичної діяльності та соціальних взаємин. Крім того у перші роки життя дитина з церебральними порушеннями часто перебуває у лікувальних закладах, несприятлива ситуація в яких посилюється накопиченням негативних емоцій, реактивними станами у зв'язку з дезадаптацією та розлученням із матір'ю, що також складають несприятливі умови для розвитку мовлення. Ефективним засобом для розвитку мовлення у дітей з церебральними порушеннями визначено народну педагогіку. Усі види і жанри якої доступні, зрозумілі дітям за змістом і формою, наділені ігровими моментами і легко сприймаються ними. Сприяють формуванню пасивного, а в подальшому активного словникового запасу, розумінню мовлення, комунікативні здібності. Тому предметом подальших наукових розвідок стане впровадження корекційної програми «Розвиток комунікативних здібностей дітей з церебральними порушеннями засобами народної педагогіки».

Список використаних джерел:

1. Богуш А. М. Лисенко Н. В. (2002). Українське народознавство в дошкільному закладі. (Навчальний посібник) Київ: Вища школа. **2. Богуш А. М.** (1989) Мова ваших дітей. (Посібник) Київ: Радянська школа. **3. Венгер, А.** (2002) Соотношение возрастных и индивидуальных взаимодействий психического развития ребенка. (Дис. д-ра психол. наук). Москва. **4. Волков Г.Н.** (1974) Этнопедагогика. – Чебоксары. **5. Запорожец, А., Неверович, Л.** (1986). Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста. Москва: Просвещение. **6. Леонтьев, Д.** (1993). Человек деятельности. Психологический журнал, 2, 80-91. **7. Лисенко Н.В.** (2011) Етнопедагогіка дитинства. (навчально-методичний посібник). –К.: Видавничий дім «Слово». **8. Лурія О. Р.,** (1962) Тест запам'ятовування 10 слів. **9. Мастюкова Е. М., Ипполитова М. В.** (1985). Нарушение речи у детей с церебральным параличом: (Кн. для логопеда) М.: Просвещение. **10. Піроженко Т. О.** (2013). Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Т. О. Піроженко. – Тернопіль: Мандрівець. **11. Поваляева М.А.**(2002) Справочник логопеда / Поваляева М.А. – Ростов-на-Дону: «Феникс». **12. Н. Я. Семаго, М. М. Семаго.** Діагностичний альбом для оцінки розвитку пізнавальної діяльності дитини. Бібліотека «Психологія освіти». **13. М. Г. Стельмахович** (1994). Застосування ідей української етнопедагогіки в роботі вчителя початкових класів / М. Г. Стельмахович // Початкова школа. **14. Сухомлинський В.О** (1977). Вибрані твори: в 5 т / Редкол.: Дзевєрін О.Г та ін. / В.О. Сухомлинський // Серце віддаю дітям. Народження громадянина. **15. Ушинський К. Д.** (1983). Вибрані педагогічні твори: у 2-х т. Київ: Радянська школа. **16. Чубук Р.** (2008). Критерії, показники та рівні професійної компетентності соціальних педагогів. Наукові записки, Психологія і педагогіка, 11, 253-263. **17. Шевцов А. Г., Романенко О.В., Ханзерук Л.О., Чеботарьова О.В.,** (2014) Дитина з порушеннями опорно-рухового апарату в загальноосвітньому просторі. Київ: Видавничий Дім «Слово».

References

1. Bohush, A.M., Lysenko, N.V. (2002) Ukrainiske narodoznavstvo v doshkilnomu zakladi. (Navchalnyi posibnyk). – Kyiv: Vyshcha shkola. [Ukrainian ethnography at the preschool educational institution. (Textbook) Kyiv: Higher School][in Ukrainian]. **2. Bohush, A.M.** (1989) Mova vashykh ditei. (Posibnyk). – Kyiv: Radianska shkola. [The language of your children. (Manual) Kyiv: Soviet school] [in Ukrainian]. **3. Venher, A.** (2002) Sootnosheniie vozrastnykh i individual'nykh vzaimodeistviy psikhicheskoho razvitiia rebenka. (Dys. d-ra psikhol. nauk). – Moskva. [The ratio of age and individual interactions of mental development of the child. (Dissertation of Dr. of Psychological Sciences)]. – Moscow [in Russian]. **4. Volkov, H.N.** (1974). Etnopedagogika. – Cheboksary. [Ethnopedagogy.] – Cheboksary [in Russian]. **5. Zaporozhets, A., Neverovych, L.**(1986). Razvitiie sotsial'nykh emotsiy u detei doshkol'noho vozrasta. Moskva: Prosveshcheniie. [Development of social emotions of preschool children]. Moscow: Enlightenment [in Russian]. **6. Leontiev, D.** (1993). Chelovek deiatel'nosti . Psikhologicheskii zhurnal . № 2, s. 80-91. [A man of activity.] Psychological Journal, № 2, pp. 80-91. [in Russian]. **7. Lysenko, N.V.** (2011). Etnopedagogika dytynstva. (navchalno-metodychnyi posibnyk). – K.: Vydavnychiy dim "Slovo". [Ethnopedagogy of childhood. (teaching manual).] – K. : Slovo Publishing House. [in Ukrainian]. **8. Lurii, O. R.,** (1962). Test zapam'yatovuvannia 10 sliv. [Test of memorization of 10 words.] **9. Mastiukova, E.M., Ippolitova, M.V.** (1985). Narusheniie rechi u detei s tsebralnym paralichom: (Kn. dlia logopeda). – M.: Prosveshcheniie. [Speech disorders of children with the cerebral palsy: (The book for the speech

therapist)] – М.: Enlightenment.[in Russian]. **10. Pirozhenko, T. O.** (2013) Komunikatyvno-movlenniievi rozvytok doshkil'nyka / T. O. Pirozhenko. – Ternopil': Mandrivets'. [Communicative speech development of a preschooler / Pirozhenko LTD. – Ternopil': Mandrivets. [in Ukrainian]. **11. Povaliaieva, M.A.** (2002). Spravochnik lohopedy.– Rostov-na-Donu: «Feniks». [A handbook of the speech therapist.] – Rostov-on-Don: "Phoenix".[in Russian]. **12. Semaho, N. YA., Semaho, M. M.** Diahnostychnyi al'bom dlia otsinky rozvytku piznaval'noii diyal'nosti dytyny. Biblioteka «Psykhohohiia osvity». [Diagnostic album to assess the development of cognitive activities of the child.] Library "Psychology of Education" [in Ukrainian]. **13. Stelmakhovych M.H.** (1994). Zastosuvannia idei ukrainskoi etnopedahohiky v roboti vchytelia pochatkovykh klasiv . // Pochatkova shkola. [Application of ideas of Ukrainian ethnopedagogy in the work of the primary school teacher]// Primary school. [in Ukrainian]. **14. Sukhomlynskyi, V.O.** (1977). Vybrani tvory: v 5 t / Redkol.: Dzeverin O.H. ta in./ V.O. Sukhomlynskyi //Sertse viddaiu ditiam. Narodzhennia hromadianyna. [Selected works: in 5 volumes / Editor: Dzeverin O.G. and others. // I give my heart to children. Birth of a citizen. [in Ukrainian]. **15. Ushynskyi, K.D.** (1983). Vybrani pedahohichni tvory: u 2-kh t. – Kyiv: Radianska shkola. [Selected pedagogical works: in 2 volumes.] Kyiv: Soviet school. [in Ukrainian]. **16. Chubuk, R.** (2008). Kryteriyi, pokaznyky ta rivni profesiynoyi kompetentnosti sotsial'nykh pedahohiv. \ Naukovi zapysky, Psykhohohiia i pedahohika, № 11, s. 253-263. [Criteria, indicators and levels of the professional competence of social educators.] \ Scientific Notes, Psychology and Pedagogy, №11, pp. 253- 263. [in Ukrainian]. **17. Shevtsov, A. H., Romanenko, O.V., Khanzeruk, L.O., Chebotarivna, O.V.** (2014) Dytna z porushenniamy oporno-rukhovoho aparatu v zahal'noosvitniomu prostori. Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo». [A child with disorders of the musculoskeletal system in the educational space.] Kyiv: Slovo Publishing House. [in Ukrainian].

Ачкевич С. А. Народная педагогика как эффективное средство коррекции коммуникативных способностей у детей с церебральными нарушениями.

В статье охарактеризованы основные виды нарушений при церебральных параличах, в том числе: двигательные, речевые и коммуникативные. С которыми сталкиваются дети данной категории на этапе формирования и взаимодействия с окружающими. Акцентировано, что несформированность двигательных навыков и умений проявляется не только через собственное нарушение моторики, но и в несовершенстве более сложных функций, необходимых для познавательной деятельности. Определены типы коммуникативных нарушений, сопровождающих развитие данной категории детей, приведены симптомы нарушений коммуникативных способностей. Эффективным средством для развития речи детей с церебральными нарушениями определено народную педагогику. На основе теоретических исследований нашей работы, были выделены критерии диагностики коммуникативных способностей у детей с церебральными нарушениями.

Ключевые слова: дети с церебральными нарушениями, средства народной педагогики, коммуникативные способности, народная педагогика, типы коммуникативных нарушений.

Achkevych S.A. Folk pedagogy as an effective means of correcting communicative skills of children with cerebral disorders

The article describes the main types of cerebral palsy disorders, including motor, speech and communicative ones, which children of this category have at the stage of formation and interaction with others. It is emphasized that the lack of motor skills and abilities is manifested not only through the motility disorders, but also because of the imperfection of more complex functions necessary for cognitive activities. The types of communicative disorders which accompany the development of this category of children are outlined, the symptoms of communicative disorders are given.

Features of formation of communicative skills in the process of communication are characterized. The forms of application of expressive and facial means of communication, lively look, motor spontaneous reactions, which are short-term, monotonous and indistinct are presented.

The folk pedagogy is supposed to be an effective means of the speech development of children with cerebral disorders. All types and genres of which are available, understandable to children in content and form, endowed with game moments and easily perceived by them. They contribute to the formation of passive and then active vocabulary, speech comprehension, and promote the development of communicative skills. In our opinion, an important means of developing the communicative and speech skills of children with cerebral disorders is the acquaintance with works of art, reproduction of their content and theatrical activities based on the plot of the work. It is determined that speech disorders negatively affect the development of communicative skills, the formation of interpersonal relationships and the formation of personality in general, and therefore require specially organized correctional and pedagogical assistance.

It is possible to solve almost all the problems of speech development of preschoolers with cerebral disorders with the help of small forms of folklore and we are convinced that along with the basic methods and techniques of speech development, the use of the material of verbal creativity of the people is needed.

Key words: children with cerebral disorders, means of folk pedagogy, communicative skills, folk pedagogy, types of communicative disorders.

DOI 10.31392/NPU-nc.series 19.2020.39.03
УДК 376-056.264:316.772.4

І. В. Баранець
inessaibk@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-4972-6510>

Н. Г. Пахомова
nataliypng24@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-8332-8188>

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ ВМІНЬ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ

У статті висвітлено суть понять «комунікативні вміння», «комунікативні здібності», розкриті специфічні особливості їх формування. Розглянуто потенціал комунікативних властивостей старших дошкільників із порушеним мовленнєвим розвитком, зокрема дітей із моторною алалією. Окреслено основні напрями, щодо організації корекційно-розвивальної роботи з означеною категорією дітей, що передбачають спрямованість навчально-виховного процесу закладу дошкільної освіти на формування та розвиток комунікативної компетентності дитини. Обґрунтована доцільність визначення спеціалізованих психолого-педагогічних умов формування комунікативної компетентності, яка є показником пізнавального розвитку та передумовою успішності подальшого освітнього процесу.

Ключові слова: комунікативна діяльність, комунікативні вміння, діти із моторною алалією.

Постановка проблеми. Серед основних напрямів реформування та розвитку сучасної системи освіти дітей із особливими освітніми потребами в Україні пріоритетним є розроблення концептуальних, організаційних та методичних положень формування комунікативної компетентності дитини з урахуванням новітніх наукових даних про особливості їх комунікативно-мовленнєвого розвитку. Вивчення особливостей комунікативних вмінь і навичок у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення дозволяє створити сучасну науково обґрунтовану модель формування комунікативної компетентності, яка є показником пізнавального розвитку та передумовою успішності подальшого освітнього процесу.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню проблем оволодіння дітьми комунікативними навичками і вміннями, вивченню критеріїв, показників й рівнів їх сформованості присвячені чисельні праці вчених. Проблема формування комунікативних умінь і навичок у дітей з нормотиповим та порушеним мовленнєвим розвитком найповніше представлена у низці наукових робіт, де відзначається, що ці вміння детермінують ефективність комунікативно-мовленнєвої діяльності дошкільника (Р. Білова-Давид, О. Запорожець, М. Лісіна, І. Марченко, І. Матиненко, В. Орфінська, Н. Пахомова, Н. Трауготт, Є. Соботович, І. Самойлова, О. Мاستюкова, Л. Фомічова, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.), впливають на загальний рівень його діяльності (З. Богуславська, Д. Ельконін, О. Леонтьєв та ін.), є складними та усвідомленими діями, які потребують особливих підходів до формування (Н. Глуханюк, С. Проняєва, О. Савіна, Л. Мунірова та ін.) (Зимня, 2003; Марченко, 2016; Мартиненко, 2017; Пахомова, 2006; Соботович, 1997; Шеремет, 2009). Специфічні порушення в становленні комунікативно-мовленнєвої діяльності дошкільників, унаслідок несформованості її структурних компонентів, традиційно активно вивчаються в психології та розглядаються в контексті загального розвитку особистості, де досить широко вивчені й описані різні складові цього багатогранного процесу (Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Леонтьєв, І. Мартиненко та ін.) (Леонтьєв, 2002; Мартиненко, 2017).

Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, поза увагою дослідників залишилося врахування специфічних особливостей комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією, що зумовлює необхідність подальшого дослідження проблеми формування комунікативної компетентності з позицій системного методологічного підходу. Тому **мета нашого**